

1. Ο βίος του Γρηγορίου Σιναΐτη

Τα στοιχεία σχετικά με τη ζωή και τη δράση του Γρηγορίου Σιναΐτη προέρχονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους από τον Βίο του¹, τον οποίο —όπως ήδη ειπώθηκε— συνέγραψε ο μαθητής του και κατόπιν πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κάλλιστος Α'². Οι δευτερεύουσες πηγές, στις οποίες όμως εντοπίζονται επίσης σημαντικές πληροφορίες, είναι οι Βίοι των μαθητών του, Θεοδοσίου Τυρνόβου³ και Ρωμύλου Βιδυνίου⁴. Επίσης νύξη για τον Γρηγόριο γίνεται και στον Βίο του Μαξίμου Καυσοκαλύβη⁵.

Το ακριβές έτος της γέννησής του δεν είναι γνωστό. Από τις σχετικές προτάσεις των μελετητών επικρατέστερη πρέπει ίσως να θεωρηθεί εκείνη, σύμφωνα με την οποία ο Γρηγόριος γεννήθηκε περί το 1265. Ο χρονολογικός συσχετισμός κυρίως με το έτος του θανάτου του δεν επιτρέπει, κατά τη γνώμη μου, την προγενέστερη τοποθέτηση της γέννησης του Γρηγορίου· συνεπώς το 1265 πρέπει να θεωρη-

1. Σχετικά με την αξιολόγηση και τη χρονολόγηση του Βίου βλ. στο προηγούμενο κεφάλαιο, ενότητες 3 και 4. Για μια επισκόπηση της βιβλιογραφίας της σχετικής με τον Γρηγόριο Σιναΐτη βλ. Rigo, «La vita e le opere di Gregorio Sinaita», σσ. 579-607.

2. Σχετικά με τον Κάλλιστο βλ. παραπάνω (κεφ. πρώτο). Ο Stein αναφέρει λανθασμένα ότι η εξιστόρηση του Βίου γίνεται από τον Γρηγόριο Παλαμά· βλ. *Studien über die Hesychasten*, σ. 6.

3. Βλ. βιβλιογραφία πηγών, στο λ. Κάλλιστος.

4. Βλ. βιβλιογραφία πηγών, στο λ. Γρηγόριος, μοναχός.

5. Βλ. βιβλιογραφία πηγών, στα λ. Θεοφάνης Περιθεωρίου και Μακάριος Μακρής. Σχετικά με τις πηγές για τη σύνταξη της βιογραφίας του Γρηγορίου βλ. και Rigo, «Gregorio il Sinaita», σσ. 35-39.

θεί ως *terminus post quem*⁶. Η γενέτειρά του Κούκουλον, πόλισμα κοντά στις Κλαζομενές⁷ της Μ. Ασίας, τοποθετείται στην ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης και συγκεκριμένα νοτιοανατολικά της Λεύκης⁸. Οι γονείς του ήταν εύποροι, και, όπως προκύπτει από τον Βίο, είχε αδελφία⁹. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328) σε μια επιδρομή Αγαρηνών¹⁰ η οικογένειά του αιχμαλωτίστηκε μαζί με πλήθος άλλους χριστιανούς της περιοχής¹¹.

6. Βλ. Ivanova, «Grigorij Sinait», σ. 285, και Pančovski, «Die Mystik der bulgarischen Hesychasten», σ. 4. Ιδιαίτερα πρώιμη χρονολόγηση πρέπει να θεωρηθεί το 1255, που προτείνουν οι: Bois, «Grégoire le Sinaïte», σ. 67· Παπαδόπουλος, «Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης», στ. 703· Darrouzès, «Grégoire le Sinaïte», στ. 1011· Ware, «The Jesus Prayer in St. Gregory of Sinai», σ. 4· Popronić, *Žitija svetih*, σ. 100· Staniłoae, *Filocalia*, σ. 75· Hannick, «Gregorios Sinaïtes», στ. 1691· Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 17. Ο Podskalsky αρχικά τοποθετεί τη γέννηση του Γρηγορίου μεταξύ των ετών 1255 και 1265, ενώ αργότερα τη μεταθέτει μετά το 1270· βλ. «Gregorios Sinaïtes», σ. 206, και *Theologische Literatur*, σ. 250. Ο Dujčev προσδιορίζει τη γέννησή του γύρω στο 1268-1269· βλ. «Centry vizantijsko-slavjanskogo sotrudničestva», σ. 127. Ανάμεσα στα έτη 1260-1270 την τοποθετεί ο D. Angelov· βλ. «Kām istorijata na religiozno-filosofskata misāl», σ. 75. Ο Rigo προκρίνει μάλλον το έτος 1275· βλ. «Gregorio il Sinaita», σσ. 40 και 44. Οι Radojičić και Δεντάκης δέχονται ως έτος γέννησης του Γρηγορίου το 1280· Radojičić, «Grigorije Sinajit», σ. 623· Δεντάκης, «Βίος καὶ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Φιλοθέου», σ. 544. Οι Kiselkon και Ταχιάος προτείνουν το β΄ μισό του 13ου αι.· βλ. βλ. Kiselkon, *Grigorij Sinait*, σ. 4· και Tachias, «Gregory Sinaïtes' Legacy», σ. 114. Οι Laurent και Beck τέλος σημειώνουν κάπως αόριστα ότι γεννήθηκε στα τέλη του 13ου αι.· βλ. Laurent, «Gregorios Sinaïtes», στ. 1214, και Beck, *Kirche und theologische Literatur*, σ. 694.

7. Ο Syrku αναφέρει ότι οι Κλαζομενές ταυτίζονται με το Kelesmen· βλ. *Žitie Grigorija Sinaita*, σ. III· βλ. ακόμη Reclus, *Nouvelle géographie universelle*, σ. 617. Ο Kiselkon ονομάζει την πόλη Kalismen· βλ. *Grigorij Sinait*, σ. 4.

8. Βλ. H. Ahrweiler, «L'Histoire et la Géographie de la Région de Smyrne entre les deux Occupations Turques (1081-1317) particulièrement au XIIIe siècle», *TM* 1 (1965) 61-62. Για το θέμα αυτό βλ. ακόμη Syrku, *K istorii ispravlenija knig*, τ. 1/1, σ. 63, υποσημ. 1· στον ίδιο, *Žitie Grigorija Sinaita*, σσ. I-III, κυρίως υποσημ. 1· Reclus, *Nouvelle géographie universelle*, σσ. 617-618· Sokolov, *Žitie Grigorija Sinaita*, σ. 76· Balfour, «Gregory of Sinai's», σ. 33· στον ίδιο, «Was St Gregory Palamas St Gregory the Sinaïte's Pupil?», σσ. 118-120. Για μνείες σχετικά με το Κούκουλον βλ. Miklosich - Müller, *Acta et Diplomata*, τ. 4, σσ. 11-12, 142, 143-144, 145, 146-149, 150, 234-235 και 262.

9. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 3 [σ. 3, 17-18 Pomjalovskij].

10. Επρόκειτο μάλλον για Σαρακηνούς πειρατές και όχι για Τούρκους· βλ. Beyer, «Byzantinisch-Bulgarische Kultureinflüsse», σ. 187. Ο Rigo χρονολογεί την επιδρομή αυτή περί το 1290· βλ. «Gregorio il Sinaita», σ. 44.

11. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 4 [σ. 4, 2-7 Pomjalovskij].

Οι αιχμάλωτοι, κατά τη διήγηση του Βίου, μεταφέρθηκαν στη Λαοδίχεια (μάλλον της Συρίας). Το ενδεχόμενο να πρόκειται για την ομώνυμη παραλιακή πόλη της Συρίας μου φαίνεται πιθανότερο, επειδή από εκεί ο Γρηγόριος μπορούσε να πλεύσει κατευθείαν για την Κύπρο, και επιπλέον στον Βίο δεν γίνεται λόγος για οδοιπορία του αγίου προς κάποιο λιμάνι μετά την απελευθέρωσή του¹². Στην πόλη αυτή, ψάλλοντας οι αιχμάλωτοι σε μια εκκλησία, συγκίνησαν τους ντόπιους χριστιανούς, με αποτέλεσμα να πληρώσουν λύτρα και να τους εξαγοράσουν¹³. Μετά το πέρας της αιχμαλωσίας του ο Γρηγόριος δεν επέστρεψε στην πατρίδα του, αλλά πήγε, όπως ήδη ειπώθηκε, στην Κύπρο¹⁴. Εκεί γνωρίστηκε με κάποιον μοναχό και πήρε την απόφαση να ακολουθήσει τον μοναχικό βίο, «και δὴ ἀσμένως αὐτῷ προσφοιτᾷ καὶ τὰ μοναχικὰ παρ' αὐτοῦ ἀμφιέννυται»¹⁵. ἔτσι ἔγινε δόκιμος μοναχός.

Ὅσον αφορά τον μοναχό που συνάντησε ο Γρηγόριος στην Κύπρο θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι ίσως ανήκε στην αδελφότητα της Μονῆς του Σινά, αφού είναι γνωστό ότι κατά την εποχή αυτή στην Κύπρο υπήρχαν σιναΐτικὰ μετόχια¹⁶. Οι πληροφορίες σχετικά

12. Επίσης κατά τους Ware και Balfour πρόκειται για τη συριακή, και όχι για τη Λαοδίχεια της Αποκάλυψης στη Μ. Ασία (Φρυγία)· βλ. Ware, «The Jesus Prayer in St. Gregory of Sinai», σ. 4· Balfour, «Gregory of Sinai's», σ. 33. Παλαιότερα ο Syrku είχε υποστηρίξει ότι η Λαοδίχεια του Βίου ταυτίζεται μ' αυτήν στην αρχαία Φρυγία, ερείπια της οποίας βρίσκονται στο Εσκι Χισάρ· βλ. *K istorii ispravlenija knig*, τ. 1/1, σ. 63· την άποψη του Syrku δέχεται ο Derzavin, *Istorija Bolgarii*, σ. 134, υποσημ. 4. Σημειώνω ότι με το όνομα αυτό είναι γνωστές εννιά πόλεις της Ασίας· βλ. Honigsmann (κ.ά.), «Laodikeia», *RE* XII/1 (1924) 712-724.

13. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 4 [σ. 4, 10-17 Pomjalovskij]: ἔνθα δὴ καὶ τελουμένης τῆς συνήθους πρὸς Θεὸν ψαλμωδίας τε καὶ δοξολογίας, ἐπεὶ τούτους εἶδον οἱ ἐκεῖ εὐρισκόμενοι εὐσεβεῖς καὶ ὀρθόδοξοι εὐρύθμως ἄγαν τὸν ὕμνον ἄδοντας, ἅτε δὴ τὴν μελωδίαν ἐξησκημένους καὶ μεθ' ἡδονῆς ὁμοῦ καὶ ἐκπλήξεως τοῦ μέλους ἀποθαυμάσαντες, μηδενὸς φεισάμενοι μη<δὲ> (μὴ Pom.) πράγματος μηδὲ λόγου, προθύμως τούτους ἐλυτρώσαντο τῆς αιχμαλωσίας, Θεοῦ τὸν τρόπον τοῦτον ἕνεκα τῆς ἀρετῆς ἀξίως τούτους ἀμειψάμενου.

14. Η Dragona γράφει ότι μετά τη διάσωσή του από την αιχμαλωσία ο Γρηγόριος Σιναΐτης αναζήτησε καταφύγιο στον Ἄθωνα· κατ' αὐτὸν ὁμως τον τρόπο η Dragona παραλείπει να κάνει λόγο για τους ενδιάμεσους σταθμούς — Κύπρο, Σινά και Κρήτη· βλ. «Der "Heilige Berg" Athos und die Entwicklung der bulgarischen Kultur», σ. 19.

15. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 4 [σ. 5, 4-5 Pomjalovskij].

16. Για τα μετόχια αυτά ενδεικτικά παραπέμπω σε επιστολές του πάπα Ιωάννη ΚΒ' (1316-1334) προς τα μετόχια του Σινά στην Κρήτη και την Κύ-

με την παραμονή του Γρηγορίου στο νησί βασίζονται σύμφωνα με τον Βίο σε κάποιον Λέοντα Κύπριο, που πήγε να σπουδάσει αργότερα στην Κωνσταντινούπολη και διηγήθηκε στον Κάλλιστο τα γεγονότα¹⁷. Ο Syrku¹⁸ εκφράζει την υπόθεση μήπως πρόκειται για τον Λέοντιο Μαχαιρά Κύπριο. Ο Balfour¹⁹ αναφέρει ότι ίσως είναι δυνατόν ο Λέων ο Κύπριος του Βίου να ταυτιστεί με τον Πατριάρχη Γρηγόριο Κύπριο (1283-1289). Θεωρεί ότι ως κοσμικός θα έφερε διαφορετικό όνομα. Σύμφωνα όμως με τον Beck²⁰ το κοσμικό όνομα του πατριάρχη ήταν Γεώργιος.

Ο επόμενος σταθμός του Γρηγορίου είναι το Σινά. Στη Μονή της αγ. Αικατερίνης έλαβε τη μοναχική κουρά («κείρεται τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς») και εξαιτίας της διαμονής του εκεί του δόθηκε το προσωνύμιο Σιναΐτης²¹. Ο Κάλλιστος περιγράφει με γλαφυρότητα τον ζήλο του Γρηγορίου για την αυστηρά ασκητική ζωή. Σχετικά με τη διαμονή του αγίου στο Σινά ο Κάλλιστος αντλεί τις πληροφορίες «παρὰ τοῦ γνησιωτάτου τῶν φοιτητῶν ἐκείνου καὶ διαφερόντως ὅσον ἐξῆν στεργομένου, τοῦ κατ' ἔχνος ἐκείνω ἀκολουθήσαντος καὶ ὡς ἐκμαγεῖον τῶν ἀρετῶν γενομένου ... τοῦ ἀγίου πατρὸς Γερασίμου»²². Ο Γρηγόριος καθημερινά επιδιόταν σε αδιάκοπη προσευχή, ψαλμωδία και νηστεία· συγκεκριμένα «ἐσπέρας μέντοι καταλαβούσης καὶ τῶ προεστῶτι μετάνοιαν δεδωκὼς τὴν συνήθη, κάκειθεν εὐλογίαν λαβών,

προ· βλ. G. Hofmann, *Sinai und Rom* [OC 9/3 αρ. 37], Roma 1927, σσ. 228-229, 241 και 249-252. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι μέχρι στιγμής το θέμα των μετακινήσεων του Γρηγορίου Σιναΐτη έχει αντιμετωπιστεί από την έρευνα χωρίς ιδιαίτερο προβληματισμό.

17. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 4 [σ. 4, 25-32 Pomjalovskij]: *τὴν εἰς τὰ ἐκεῖσε τοῦ ἀνδρὸς ἀφιξιν, ὡσπερ ὁ τὴν Κωνσταντίνου πόλιν Κυπρόθεν καταλαβόν ὕστερος κύρις Λέων ἐκεῖνος ὁ Κύπριος κατ' ἔρωτα τῆς ἐγκυκλίου παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν λογικῶν μαθημάτων σοφίας καὶ ἐπιστήμης, ἀνὴρ εὐλαβείας ἀντιποιούμενος καὶ τὴν ἐν παρθενία μόνωσιν ἀσπαζόμενος καὶ τὸν τρόπον ὧν μάλιστα φιλαλήθης καὶ σπουδῆς λόγους κοσμήσας ἑαυτὸν σαφέστατα καὶ κάλλιστα προῦθηκε τὴν περὶ τούτου μετ' ἀληθείας διήγησιν.*

18. Βλ. Syrku, *Žitie Grigorija Sinaita*, σ. VI, υποσημ. 4.

19. Βλ. Balfour, «Gregory of Sinai's», σ. 33, υποσημ. 31. Ο Γόνης θεωρεί ότι είναι πιθανόν ο Λέων ο Κύπριος να αποτελεί πηγή του Καλλίστου και για τα γεγονότα που προηγούνται της μετάβασης του Γρηγορίου στην Κύπρο· βλ. *Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ πατριάρχου Καλλίστου Α'*, σ. 60. Γενικά για τις πηγές του Βίου βλ. παραπάνω, πρώτο κεφάλαιο, στην ενότητα 3.

20. Βλ. *Kirche und theologische Literatur*, σ. 685.

21. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 4 [σ. 5, 7-8 Pomjalovskij]. Ο Rigo χρονολογεί την άφιξη του Γρηγορίου στο Σινά περί το 1295· βλ. «Gregorio il Sinaita», σ. 44.

22. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 4 [σ. 5, 22-25 Pomjalovskij].

εις τὸ ἴδιον κελλίον εἰσῆρχετο καὶ τὰς θύρας κατασφαλιζόμενος καὶ γινόμενος ἔγκλειστος καὶ τὰς χεῖρας πρὸς Θεὸν αἴρων καὶ πρὸ τούτων τὸν νοῦν καὶ ὀλικῶς τῶν παρόντων ἀπανιστῶν καὶ ἐγγίζων Θεῶ τῶ ἐγγίζοντι, ὅλη προθυμία ψυχῆς ἤρχετο τοῦ κανόνος ψαλμωδίας τῶ Θεῶ ἀναφέρων καὶ παρ' ὅλην τὴν νύκτα ἐν καρδιακῇ τῇ σχέσει προσευχόμενος καὶ γονυκλιτῶν μέχρις ἂν ἐς τὸ ἀκριβὲς τοὺς Δαυϊτικοὺς ψαλμοὺς διεξέλθῃ, καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐγγινομένης ἀγαλλιάσεως τῇ ψυχῇ ἐπαπολαύσῃ ἐν εὐφροσύνῃ»²³. Παράλληλα, σχεδόν ἐπὶ τρία χρόνια, ασκούσε διακονία στο μαγειρεῖο καὶ το μαγκιπέιο (αρτοποιεῖο) τῆς μονῆς. Ἀκόμη διακρινόταν γιὰ τὴν καλλιγραφικὴ του δεινότητα, ἐνῶ μελετοῦσε νυχθημερόν τὴν Αἴγ. Γραφῆ²⁴. Σίγουρα ὁ Γρηγόριος ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴ διδασκαλία καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη τῆς Κλίμακος, που παρέμεναν ζωντανὴ παράδοση στο Σινά²⁵. Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι στο Σινά ὁ ἅγιος ἀπέκτησε καὶ τὸν πρῶτο μαθητὴ του, τὸν Γεράσιμο τὸν ἐξ Ευρίπου, ὁ ὁποῖος «θαυμάσας τὸ ὑπερβάλλον τῆς αὐτοῦ (δηλ. τοῦ Γρηγορίου) ἀρετῆς εἰς τῶν φοιτητῶν γίνεται καὶ αὐτός»²⁶. Ὁ κατὰ Θεὸν ὁμῶς βίος τοῦ Γρηγορίου προκάλεσε γρήγορα τὸν φθόνο τῶν μοναχῶν²⁷. Μόλις τὸ ἀντιλήφθηκε αὐτὸ ὁ ἅγιος, ἐγκατέλειψε κρυφά τὴ μονὴ παίρνοντας μαζί του τὸν Γεράσιμο. Ἀφοῦ πρῶτα ἐπισκέφτηκαν γιὰ προσκύνημα τοὺς Ἁγίους Τόπους²⁸, ἐπιβιβάστηκαν σὲ πλοῖο με προορισμὸ τὴν Κρήτη²⁹. Ἡ μετὰ-

23. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 4 [σ. 5, 29-6, 7 Pomjalovskij].

24. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 5 [σ. 6, 28-32 Pomjalovskij].

25. Βλ. Meyendorff, *St. Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe*, σ. 67.

26. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 5 [σ. 7, 12-14 Pomjalovskij]. Σχετικὰ με τὸν Γεράσιμο βλ. Syrku, *Žitie Grigorija Sinaita*, σσ. XXI-XXVII· Γόνης, «Γεράσιμος Σιναΐτης», σσ. 1119-1142.

27. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 5 [σ. 7, 1-4 Pomjalovskij].

28. Ὅσον ἀφορὰ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Γρηγορίου στοὺς Ἁγίους Τόπους ὁ Rigo, «Gregorio il Sinaita», σ. 44, τὴν τοποθετεῖ περὶ τὸ 1305. Ὁ Pandurski υποθέτει ὅτι, ὅταν ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Γεράσιμος ἐπισκέφτηκαν τὴν Ἱερουσαλήμ, πέρασαν καὶ ἀπὸ τὴ Μονὴ τοῦ αγ. Σάββα, ἡ ὁποία βρισκόταν κοντά. Στὴ μονὴ αὐτὴ ἔδρασε τὸ πρῶτο μισό τοῦ 9ου αἰ. ὁ μεγάλος ἀσκητὴς Θεόδωρος που ἀργότερα ἐγίνε ἐπίσκοπος Ἐδέσσης. Με τὸ ὄνομά του παραδίδεται ἓνα ἀσκητικὸ ἔργο ἀπὸ «100 Κεφάλαια πρακτικά»· βλ. *Gregorios Sinaita und seine Mystik*, σ. 13· βλ. ἀκόμῃ Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, σσ. 151-152.

29. Ἡ Κρήτη βρισκόταν τότε ὑπὸ βενετικὴ κατοχῇ. Ὁ Pandurski θεωρεῖ πιθανὸ ὁ Γρηγόριος Σιναΐτης στὴν Κρήτη νὰ ἤρθε σὲ ἐπαφὴ με συγγράμματα κάποιων δυτικῶν μυστικιστῶν, κυρίως μ' αὐτὰ τοῦ Richard von St. Victor (†1173) καὶ τοῦ Meister Eckhart (†1327/1328), ἐπειδὴ μερικὰ σημεῖα τῆς διδασκαλίας του προσομοιάζουν με ἰδέες αὐτῶν τῶν Δυτικῶν. Το γεγονός ἄλλωστε ὅτι ὁ μαθητὴς τοῦ Γεράσιμος εἶχε δυτικὴ καταγωγὴ καὶ γνώριζε καλὰ μιὰ δυτικὴ

βαση του Γρηγορίου Σιναΐτη στην Κρήτη δεν ήταν τυχαία, αφού στο νησί υπήρχαν μετόχια του Σινά³⁰. Αποβιβάστηκαν λόγω θαλασσοταραχής στην περιοχή που ονομαζόταν Καλοί Λιμένες³¹. Αναγκασμένοι εξαιτίας της συνεχούς κακοκαιρίας να παραμείνουν εκεί για κάποιο διάστημα, αναζήτησαν μέρος κατάλληλο για απομόνωση και ησυχία. Εντόπισαν κάποιες σπηλιές, όπου και κατοίκησαν³². Ο Γρηγόριος, έχοντας διδαχθεί και βιώνοντας καθημερινά το πρακτικό μέρος της ησυχίας, αποζητούσε «εὔρειν τὸν ὄδηγοῦντα εἰς ὄπερ οὐκ ἔφθασεν ἐντετυχηκῶς καὶ ἰδὼν τῶν ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ἢ εἰς ὄπερ οὐκ ἔτυχε πνευματικῶς διδαχθεὶς ὑπὸ τινος τῶν πνευματοφόρων καὶ θείων πατέρων καὶ διδασκάλων»³³. Κατά τη διαμονή του στους Καλούς Λιμένες γνώρισε τον ερημίτη Αρσένιο. Μετά από μια διεξοδική συζήτηση μαζί του σχετικά με την προσευχή, ο Αρσένιος «ἤρξατο τὴν ὁμιλίαν ποιεῖσθαι περὶ τε φυλακῆς νοός, περὶ νήψεως εἰλικρινοῦς καὶ καθαρᾶς προσευχῆς, ὅπως διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐργασίας ὁ νοῦς καθαίρεται κἀντεῦθεν ὁ οὐτῶ θεοφιλῶς μεριμνῶν καὶ μελετῶν ἄνθρωπος ἐλλαμπόμενος ὅλος φωτοειδῆς γίνεται»³⁴. Διαπιστώνοντας ότι ο Γρηγόριος ήταν γνώστης κυρίως του πρακτικού μέρους της «ησυχίας» και μάλιστα ὕστερα ἀπὸ παράκληση τοῦ αἰγίου, ο Αρσένιος τον μύησε στο θεωρητικό μέρος του Ησυχασμοῦ³⁵. Μόλις συμπλήρωσε τη

γλώσσα ενισχύει, σύμφωνα με τον Pandurski, την υπόθεση ότι ο Γρηγόριος στο διάστημα της παραμονής του στην Κρήτη ήρθε σε επαφή με δυτικούς μυστικιστές· βλ. *Gregorios Sinaita und seine Mystik*, σ. 13, υποσημ. 3. Εκείνη την εποχή το ενδιαφέρον στην Ανατολή για κάποια δυτικά έργα ήταν πολύ μεγάλο· πρβ. Radčenko, *Religioznoe i literaturnoe dviženie v Bolgarii*, σσ. 71-72 και 86· Dräseke, «Zur Beurteilung des Hesychastenstreites», σ. 648. Για τον Richard von St. Victor βλ. ενδεικτικά J. Chatillon, «Richard v. St-Victor», *LThK* 8 (1963) 1293-1294, και για τον Meister Eckhart βλ. A. M. Haas, «Meister Eckhart (ca. 1260-ca. 1328)», στο: G. Ruhbach - J. Sudbrack (εκδ.), *Grosse Mystiker. Leben und Wirken*, München 1984, σσ. 156-170.

30. Βλ. υποσημ. 16.

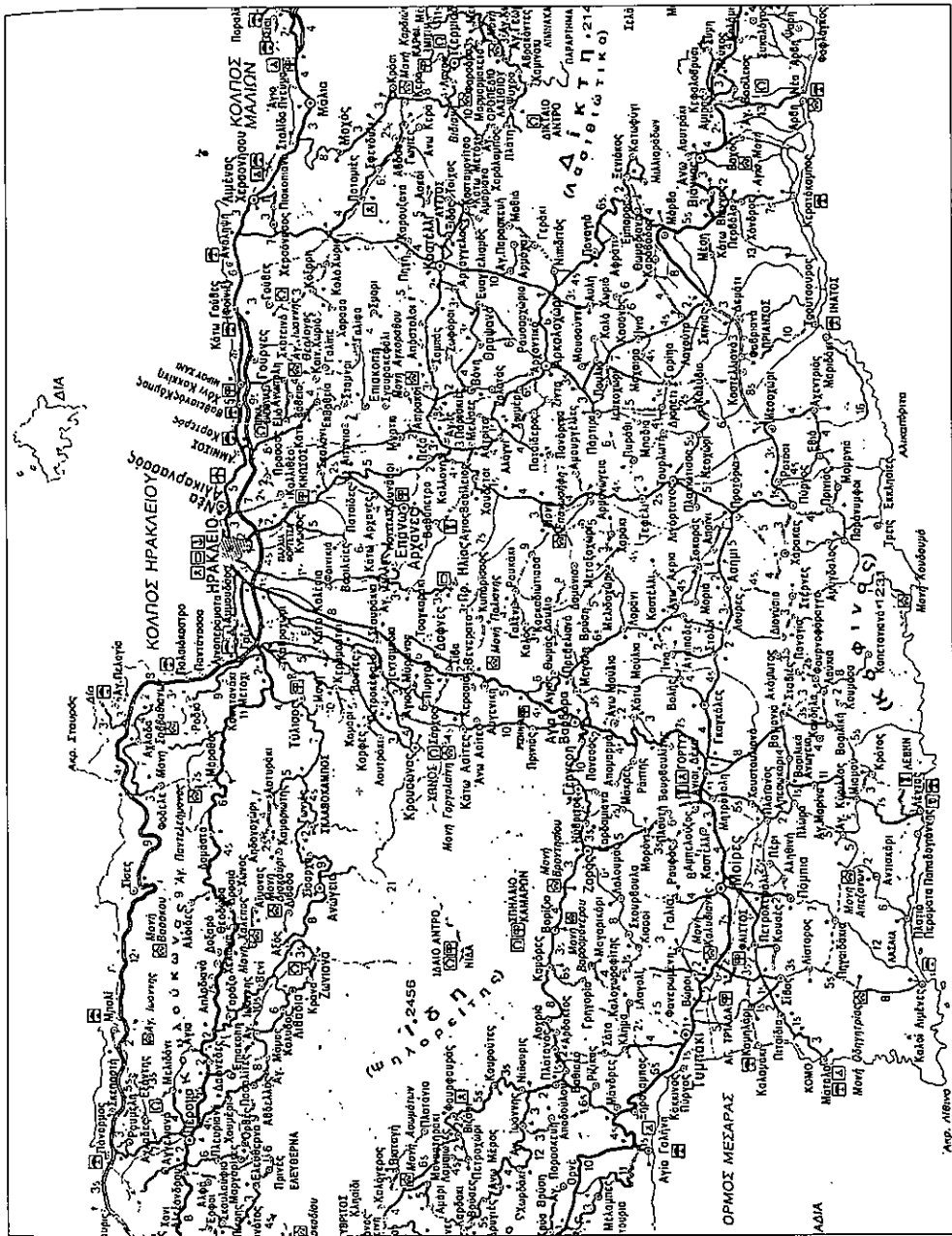
31. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 5 [σ. 7, 19-22 Pomjalovskij]. Οι Καλοί Λιμένες είναι ένας μικρός κόλπος στη νότια ακτή της Κρήτης γνωστός από την αρχαιότητα, δύο λεύγες (έξι μίλια) δυτικά από το ακρωτήριο των Ματάλων. Εκεί είχε βρει καταφύγιο από την κακοκαιρία και το πλοίο που μετέφερε τον Απόστολο Παύλο· βλ. σχετικά Πράξ. Αποστ. 28, 8· J. Strahan, «Fair Havens», στο: *DACi*, τ. 1, Edinburgh 21926, σ. 389· Tachiaos, «Gregory Sinaites' Legacy», σσ. 114 και 133, υποσημ. 9.

32. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 5 [σ. 7, 31-8, 2 Pomjalovskij]· προφανώς πρόκειται για σπηλιές κοντά στην περιοχή των Ματάλων.

33. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 5 [σ. 8, 17-20 Pomjalovskij].

34. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 5 [σ. 9, 3-7 Pomjalovskij].

35. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 5-6 [σ. 9, 21-30 Pomjalovskij].

Κρήνη - Κολλοι Λιμένες (κάτω αριστερά στο χάρτη).

Απ. Αλεξάνδρ.

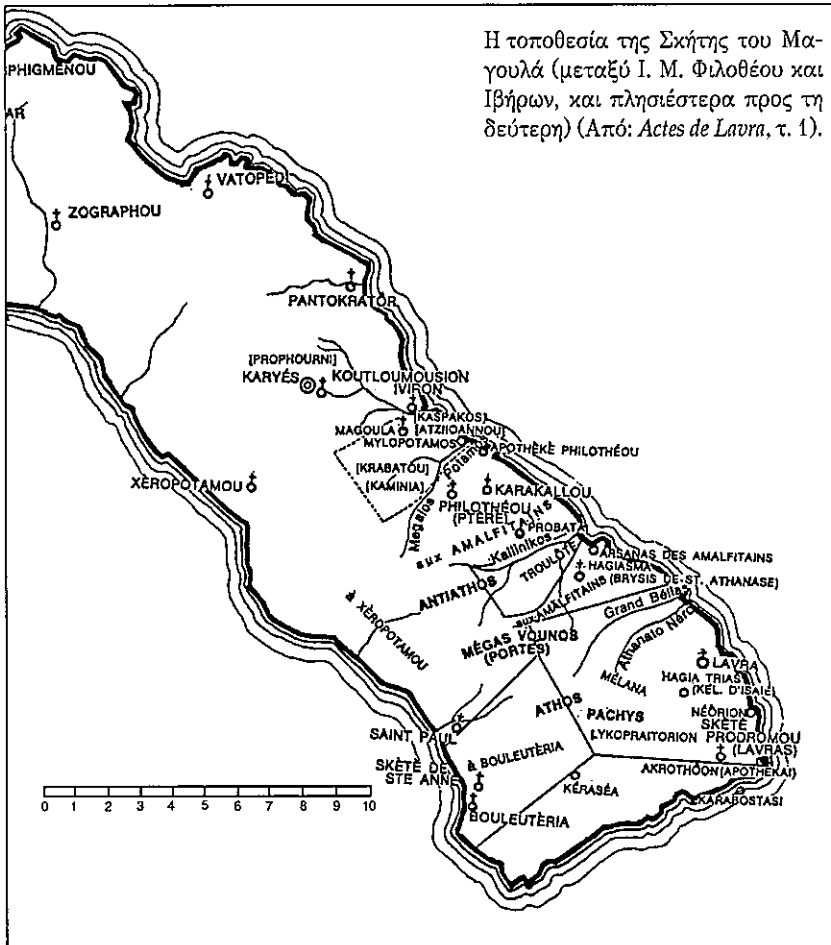
μαθητεία του κοντά στον «θεῖον ἐκεῖνον ἄνδρα» ο Γρηγόριος αισθάνθηκε την ανάγκη να μεταβεί στο Ἅγ. Ὄρος³⁶.

Φτάνοντας εκεί — μάλλον αρκετά πριν το 1325³⁷ — επισκέφθηκε όλες τις μονές και τις σκήτες στην προσπάθειά του να εντοπίσει μοναχούς που γνώριζαν τη «νοερά προσευχή» και είχαν εμπειρία της «θεωρίας». Συνάντησε πολλούς πατέρες, που ασκούσαν με ζήλο το «πρακτικόν μέρος», αλλά δεν είχαν ιδέα από το «θεωρητικόν». Κατέλυσε στη Σκήτη του Μαγουλά³⁸, απέναντι από τη Μονή Φιλοθέου, όπου συνάντησε τρεις μοναχούς, τον Ησαΐα, τον Κορνήλιο και τον Μακάριο, οι οποίοι είχαν κάποια γνώση της «θεωρίας». Μαζί με τους μαθητές του έχτισε κελλιά, και για τον εαυτό του ένα ησυχασ-

36. Ο Radčenko διατυπώνει διάφορες υποθέσεις για τους λόγους που οδήγησαν τον Γρηγόριο να εγκαταλείψει την Κρήτη, π.χ. συμπλοκές ανάμεσα σε Βενετούς, Έλληνες, Τούρκους καθώς και φυσικά φαινόμενα, όπως ο σεισμός του 1303, δηλ. γεγονότα που δεν επέτρεπαν στον Γρηγόριο να ασκήσει τον ησυχαστικό βίο· βλ. *Religioznoe i literaturnoe živiženie v Bolgarii*, σ. 55, και κυρίως υποσημ. 2.

37. Ο Ware τοποθετεί την άφιξη του Γρηγορίου στο Ἅγ. Ὄρος πολύ πρώιμα, περί το 1300· βλ. «The Jesus Prayer in St. Gregory of Sinai», σ. 22. Ο Rigo πιστεύει ότι πραγματοποιήθηκε μεταξύ 1307 και 1310· βλ. «Gregorio il Sinaita», σσ. 41 και 44. Ο Stein αντίθετα γράφει ότι μετά τη διαμονή του στο Σινά ο Γρηγόριος κατευθύνθηκε περί το 1330 στο Ἅγ. Ὄρος, παραλείποντας να κάνει λόγο για τον ενδιάμεσο σταθμό του στην Κρήτη· βλ. *Studien über die Hesychasten*, σ. 6. Ο Podskalsky χρονολογεί από το 1328 και μετά την πρώτη μετάβαση και διαμονή του Γρηγορίου στο Ἅγ. Ὄρος· βλ. *Theologische Literatur*, σ. 210. Το γεγονός αυτό πρέπει μάλλον να συνέβη αρκετά νωρίτερα, αφού εικάζεται ότι περί το 1325-1328 ο Γρηγόριος βρισκόταν ήδη στη Κωνσταντινούπολη. Βλ. και λίγο παρακάτω, υποσημ. 57.

38. Το ησυχαστήριο του Μαγουλά χτίστηκε τον 10ο/11ο αι. σε παραθαλάσσιο ύψωμα στην εκβολή του Μυλοποτάμου, στη δεξιά όχθη του, μεταξύ των Μονών Ιβήρων και Φιλοθέου, κοντύτερα στην πρώτη. Το έχτισε ο ασκητής Σάββας Χάλδος, γι' αυτό και στις πράξεις της Μονής Φιλοθέου του 1087 ονομάζεται Σκήτη του Σάββα Χάλδου· βλ. *Episkop Porfirij Uspenskij, Vostok christianskij. Afon. Istorija Afona*, μ. 3., Kiev 1877, σσ. 144-146 (όπου και τμήμα από το «Γράμμα περί τῶν ἡσυχαστηρίων τοῦ ὁσίου Σάββα Χάλδου, ὡν δὲ Μαγουλά ὀνομαζομένου, γεγονός ἀπὸ Ἀδάμ 6595 ἔτει ἐν μηνὶ αὐγούστῳ ἰνδικτ. 10, ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῆ Φιλοθέου»). Ο Μ. Γεδεών σημειώνει ότι η Σκήτη του Μαγουλά στις μέρες του τον υπαγόταν στη Μονή Ιβήρων, ενώ παλαιότερα στη Μονή Φιλοθέου· βλ. Ὁ Ἄθως. Ἀναμνήσεις – Ἐγγράφα – Σημειώσεις, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1885 [ανατύπ.: ΝΜ 11, Ν.Σ., Αθήνα 1990], σ. 188. Βλ. ἀκόμη Syrku, *Žitie Grigorija Sinaita*, σσ. IX–X, κυρίως υποσημ. 2· Κουρίλας, «Ἡ Σκήτη τοῦ Μαγουλά»· *Actes de Lavra*, τ. 1, ἐγγρ. 17, 56· 21, 2, App. 3· Μαμαλάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, σσ. 332-333· Tachiaos, «Gregory Sinaites' Legacy», σ. 134, κυρίως υποσημ. 12· Παπαχρυσάνθου, Ὁ ἀθωνικὸς μοναχισμὸς, σσ. 249 και 268.

στήριο λίγο μακρύτερα, ώστε ευρισκόμενος σε απόλυτη μόνωση να επικοινωνεί με τον Θεό. Προσευχόταν συνεχώς, και ενθουμούμενος τα λόγια του Αρσενίου επαναλάμβανε αδιαλείπτως το «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλόν», μέσα σε ποταμούς δακρύων. Ἐτσι κατάφερε να φτάσει στη «θεωρία». Ο Κάλλιστος περιγράφει λεπτομερώς το συμβάν και την όψη του Γρηγορίου που φωτιζόταν από ένα θείο φως που δεν τον εγκατέλειψε ποτέ πλέον³⁹. Με αφορμή τις ερωτήσεις των μαθητών του ο Γρηγόριος διηγείται — όπως τα κατέγραψε η γραφίδα του Καλλίστου — την κατάσταση στην οποία περιέρχεται το σώμα και η ψυχή κατά τη διάρκεια της

39. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 8 [σσ. 10, 30-11, 29 Pomjalovskij].

ησυχαστικής μεθόδου («νοερά προσευχή», «τήρηση νοός» και «θεωρία»)⁴⁰. Η φήμη του Γρηγορίου εξαπλώθηκε γρήγορα στο Άγ. Όρος. Οι μαθητές του, που αρχικά ήταν δώδεκα, οι Γεράσιμος, Ιωσήφ, Νικόλαος, Μάρκος, Κάλλιστος, Ιάκωβος, Ααρών, Μωυσής, Λογγίνος, Κορνήλιος, Ησαΐας, Κλήμης, φτάνουν και ξεπερνούν τους εβδομήντα⁴¹. Ανάμεσά τους βρίσκονταν, εκτός από Έλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι κ.ά.⁴². Αλλά ο φθόνος δεν άργησε να κυριεύσει μερίδα μοναχών. Ο Κάλλιστος αφηγείται παραστατικά το ξέσπασμα της αντίδρασης, που υποκινήθηκε από «τὸν πονηρόν». «Τούτων δὲ οὕτω θεαρέστως ἐχόντων οὐκ ἦν ἄρα τῷ πονηρῷ ἡρεμεῖν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ φθόνου καὶ τῆς κακίας δι' ἧς ἐκεῖνος ἐξέπεσε, τοὺς ἔλλογιμωτέρους κατὰ τὴν ἔξωθεν δὴ ταύτην καὶ ματαίαν σοφίαν ὑποβάλλει καὶ κινεῖ κατ' αὐτοῦ, παθόντας τι καὶ τούτους ἀνθρώπινον ἐκ βασκανίας ὁμοίως καὶ νεωστὶ δῆθεν ἐλθόντα διδάσκαλον ἐκεῖνον κατονομάζοντας· φθόνος γὰρ οἶστρος ὑπάρχων πονηροῦ πνεύματος καὶ συκοφαντίας πατῆρ καὶ λύπη ἐπ' ἄλλοτρίους κατορθώμασι»⁴³. Σκοπός αυτών, ὅπως καὶ των υπολοίπων που δεν κατανοοῦσαν τὴν διδασκαλία του Γρηγορίου, ἦταν νὰ ἐκδιώξουν τὸν ἅγιο ἀπὸ τὸν Ἄθωνα⁴⁴. Ἐξαιτίας του γεγονότος αὐτοῦ ὁ Γρηγόριος ἀποφάσισε νὰ ἐπισκεφτεῖ τὸν Πρώτο⁴⁵ συνοδευόμενος ἀπὸ ἕναν μαθητὴ του, τὸ ὄνομα του οὐοίου δεν ἀναφέρεται, καὶ ἀπὸ τὸν Ησαΐα.

Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ ἡ ἀσυμφωνία που ὑπάρχει μετὰξὺ των μελετητῶν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐρμηνεία τῆς μαρτυρίας του Καλλίστου

40. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 8 [σ. 11, 29-15, 7 Pomjalovskij].

41. Ἡ διήγηση για τους μαθητές του Γρηγορίου καταλαμβάνει ἕνα αρκετὰ μεγάλο μέρος του Βίου· βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 9-13 [σ. 15, 8-30, 17 Pomjalovskij]. Βλ. καὶ παραπάνω, στο πρῶτο κεφάλαιο, τὴν ἐνότητα 3. Ὁ Balfour, ὅταν κάνει λόγο για τους μαθητές του Γρηγορίου, συμπεριλαμβάνει σ' αὐτοὺς τὸν Ιάκωβο, ἀλλὰ καὶ κάποιον James (= Ιάκωβο), ἐνῶ παραλείπει τὸν Κάλλιστο· βλ. «Gregory of Sinai's», σ. 39. Για τους μαθητές του Γρηγορίου στον Ἄθωνα βλ. καὶ Pigol, *Prepodobnyj Grigorij Sinait*, σ. 56-77 καὶ 87-96.

42. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 13 [σ. 30, 21-26 Pomjalovskij]. Βλ. ἀκόμη Radić, «Pomen Srba u žitiju Grigorija Sinaita», σ. 149-154.

43. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 14 [σ. 30, 27-31, 2 Pomjalovskij].

44. Σχετικὰ με τὴν ἀναζήτηση του Σιναΐτη στον Ἄθωνα μοναχῶν που νὰ ἀσχοῦν τὸ «θεωρητικὸν μέρος» του Ησυχασμοῦ, τὴ διαπίστωση τῆς σχεδὸν παντελοῦς ἀγνοίας του καὶ τὰ νέα στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας του Σιναΐτη βλ. παρακάτω, σὴν ἐνότητα 2.

45. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 14 [σ. 32, 18 Pomjalovskij]. Για τὸν «Πρώτο» που μνημονεύεται στον Βίο του Σιναΐτη βλ. Παπαχρυσάνθου, *Ὁ ἄθωνικὸς μοναχισμὸς*, σ. 317, κυρίως υποσημ. 132· ἐπίσης Bois, «Grégoire le Sinaïte», σ. 68.

σχετικά με τους μαθητές που συνόδευσαν τον Γρηγόριο κατά την επίσκεψή του στον Πρώτο. Την πρώτη φορά ο Κάλλιστος κάνει λόγο για τη συνοδεία του Γρηγορίου, στο χωρίο εκείνο, όπου ο άγιος επιλέγει τα άτομα που θα πάρει μαζί του: «*παραλαμβάνει ένα τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ τινὰ Ἡσαΐαν ὀνομαζόμενον τῆς αὐτῆς ὄντα σκήτεως*»⁴⁶. Στο χωρίο αυτό μνημονεύονται σαφώς δύο άτομα, από τα οποία το πρώτο δεν κατονομάζεται, ενώ το δεύτερο είναι ο Ησαΐας. Στη συνέχεια του παραπάνω χωρίου και μέχρι το σημείο του κειμένου, όπου γίνεται λόγος για την εμφάνιση του Γρηγορίου ενώπιον του Πρώτου, ο Κάλλιστος καταγράφει μερικές πληροφορίες για τον Ησαΐα και ακολουθώντας σημειώνει: «*τοῦτον (δηλ. τον Ησαΐα) δ' ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἐκείνῳ μαθητευόμενον εἰς τὸ Πρωτεῖον εἰσέρχεται*»⁴⁷. Επειδή στο χωρίο αυτό γίνεται λόγος για έναν μόνο μαθητή, τον Ησαΐα, κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν ότι τελικά ο Γρηγόριος, αναχωρώντας από τη Σκήτη, πήρε μαζί του μόνον αυτόν⁴⁸. Κάποιοι άλλοι με βάση προφανώς το πρώτο από τα παραπάνω χωρία δέχονται ότι τον συνόδευσαν δύο⁴⁹.

Απάντηση στο ζήτημα αυτό είναι δυνατό να δοθεί μόνον από τον συνδυασμό του περιεχομένου των δύο χωρίων που παρατέθηκαν. Με βάση λοιπόν αυτά μπορεί εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ο Γρηγόριος φεύγοντας από τη Σκήτη πήρε μαζί του δύο μαθητές, αυτόν που μνημονεύεται ανώνυμα και τον Ησαΐα (πρώτο χωρίο), στη συνάντησή όμως με τον Πρώτο παρευρισκόταν μόνον ο Ησαΐας, ο οποίος προφανώς έλαβε μέρος και στη συζήτηση (δεύτερο χωρίο). Το ότι με τον Πρώτο συνδιαλέχθηκαν δύο μόνο πρόσωπα, ο Γρηγόριος και ο συνοδός του, προκύπτει από τη διαπίστωση ότι ο Πρώτος συγκρίνει τους συνομιλητές του με δύο Αποστόλους (βλ. λίγο παρακάτω). Ο Γρηγόριος προτίμησε να πάρει μαζί του στη συζήτηση τον Ησαΐα ενδεχομένως επειδή αυτός ήταν ένας από τους τρεις μοναχούς της Σκήτης, που είχαν κάποια έστω στοιχειώδη γνώση του θεωρητικού μέρους⁵⁰.

Η υποδοχή του Πρώτου ήταν θερμή, και προσπάθησε με ήπιο

46. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 14 [σ. 32, 2-3 Pomjalovskij].

47. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 14 [σ. 32, 17-18 Pomjalovskij].

48. Βλ. π.χ. Syrku, *K istorii ispravlenija knig*, τ. 1/1, σ. 103· Bois, «Grégoire le Sinaïte», σ. 68· Balfour, «Gregory of Sinai's», σ. 43.

49. Βλ. π.χ. Archim. Leonid, «Iz istorii jugo-slavjanskago monašestva, I», σ. 354, και Beyer, «Byzantinisch-Bulgarische Kultureinfluesse», σ. 193.

50. Βλ. την παραπομπή στην υποσημ. 136.

τρόπο να θέσει στον Γρηγόριο ερωτήσεις σχετικά με την ησυχαστική διδασκαλία του. Η λεπτομερής συζήτηση ανάμεσά τους είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη αποδοχή της διδασκαλίας του Γρηγορίου τόσο από τον Πρώτο, όσο και επίσημα στο εξής από την Ιερά Κοινότητα. Ο Πρώτος τους εξομολογήθηκε πως είχε την αίσθηση, ότι μιλούσε με τους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο. Ο Γρηγόριος έχοντας πλέον και τη συγκατάθεση του Πρώτου δίδασκε όχι μόνο σε μεμονωμένους ασκητές, αλλά και στους μοναχούς των κοινοβίων⁵¹.

Επειδή όμως καθημερινά συνέρρεε πλήθος μοναχών για να ακούσει τη διδασκαλία του, αυτό ανάγκαζε τον Γρηγόριο να απομακρύνεται πολύ συχνά σε απομονωμένες και δυσπρόσιτες περιοχές, προκειμένου να ασχέι την «ησυχία». Άλλοτε πήγαινε στη Μονή Σίμωνος Πέτρας και έμενε εκεί, άλλοτε στην τοποθεσία την αποκαλούμενη του «Χρέντελι»⁵², και μερικές φορές στο βαθύ ρυάκι του «Τζεγγρέα»⁵³.

Οι συχνές επιδρομές των Αγαρηνών ανάγκασαν τον ίδιο και τους μαθητές του να εγκαταλείψουν τον Άθωνα⁵⁴. Αρχική σκέψη του ήταν η επιστροφή στο Σινά. Μετέβησαν στη Θεσσαλονίκη, όπου έμειναν δύο μήνες. Μη βρίσκοντας ωστόσο κατάλληλο μέρος για μόνωση ο

51. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 14 [σσ. 32, 25-33, 4 Pomjalovskij].

52. Η περιοχή αυτή ανήκε αργότερα στη Μονή Γρηγορίου· βλ. κώδ. Γρηγορίου 34 (ακαταλογογράφτο), φ. 3r. Λανθασμένα ο Παυλικιάνωφ θεωρεί, ότι η ονομασία «Χρέντελι» δεν μπορεί να είναι πρωϊμότερη από τις αρχές του 16ου αι· βλ. *Σλάβοι μοναχοί στο Άγιον Όρος*, σ. 196.

53. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 15 [σ. 33, 5-16 Pomjalovskij] (ο εκδότης αντί *Τζεγγρέαν* διαβάζει *λανθασμένα Τζεγγρεσά*).

54. Οι επιδρομές αυτές χρονολογούνται περί το 1326· βλ. Γ. Χιονίδης, «Ίστορικά προβλήματα και μνημεία εκ τής παραμονής του Άγίου Γρηγορίου Παλαμά εις τήν περιοχήν Βεροίας», *ΓΠ* 50 (1967) 282-284· πρβ. Beyer (εκδ.), *Nikephoros Gregoras, Antirrhethika I.*, σ. 105, και κυρίως υποσημ. 599· στον ίδιο, «Byzantinisch-Bulgarische Kultureinflüsse», σ. 193· στον ίδιο, *Gregorios Sinaites Werke*, σ. 24· Rigo, «Gregorio il Sinaita», σσ. 42 και 44. Ο Balfour τοποθετεί την αποχώρηση του Γρηγορίου από το Άγ. Όρος περί το 1325, όταν έφυγε από εκεί και ο Γρηγόριος Παλαμάς εξαιτίας των ληστρικών επιδρομών. Εκφράζει την άποψη ότι μάλλον επρόκειτο για Σαρακηνούς πειρατές και όχι για Τούρκους· βλ. Balfour, «Gregory of Sinai's», σ. 44. Ο πατριάρχης Φιλόθεος, που την εποχή εκείνη μόνιαζε στη Μονή της Μεγ. Λαύρας, μιλά για τις επιθέσεις αυτές στο Εγκώμιό του για τον Παλαμά και στον Βίο του Ισιδώρου και ονομάζει τους επιδρομείς Αχαιμενίδες· βλ. *PG* 151, 569C-D = Φιλοθ., *Λόγος εις τόν έν άγιους πατέρα ήμών Γρηγόριον* 24 [σ. 452, 2-11 Τσάμης]· Φιλοθ., *Βίος Ίσιδώρ.* 23 [σ. 354, 1-10 Τσάμης].

Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος (1282-1328). Μικρογραφία σε χειρόγραφο της Χρονογραφίας του Ιω. Παχυμέρη, το οποίο βρίσκεται στην Κρατική Βιβλιοθήκη της Βαυαρίας (Μόναχο).

Γρηγόριος μαζί με τον Κάλλιστο και έναν ακόμη μαθητή του⁵⁵ έφυγε κρυφά με προορισμό τη Χίο. Στο νησί συνάντησαν έναν μοναχό από την Ιερουσαλήμ, ο οποίος τους απέτρεψε να κατευθυνθούν προς το Σινά. Ο επόμενος σταθμός τους ήταν η Μυτιλήνη, όπου παρέμειναν για μικρό διάστημα στο όρος Λίβανος, και από εκεί έφτασαν με πλοίο στην Κωνσταντινούπολη. Στη Βασιλεύουσα διέμεναν έξι μήνες, μέχρι να περάσει ο χειμώνας, στην περιοχή Αετός⁵⁶. Όταν ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος πληροφορήθηκε από τον ανιψιό του, μοναχό Αθανάσιο Παλαιολόγο, για την παρουσία του Γρηγορίου στη Κωνσταντινούπολη, ζήτησε να δει τον άγιο⁵⁷. Ο Γρηγόριος, όμως, που απέφευγε τις κοσμικές συναναστροφές και τιμές, προτίμησε να φύγει. Με πλοίο έφτασε στη Σωζόπολη και από εκεί στα «Παρόρια». Μετά τη σύντομη παραμονή του στα «Παρόρια» και τα προβλήματα που αντιμετώπισε με τον μοναχό Αμηνραλή⁵⁸, εγκατέλειψε την περιοχή με τους μαθητές του και μέσω Σωζόπολης επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη. Αυτή τη φορά κατέλυσε κοντά στην περιοχή του ναού της Αγίας Σοφίας και συγκεκριμένα στην εκκλησία των τριών Ιεραρχών «κατά τὴν συνηνωμένην καὶ συμπαρακειμένην τούτῳ σεβασμίαν τῆς Παναχράντου μονήν»⁵⁹. Ο ίδιος αποφάσισε να παραμείνει για κάποιο διάστημα στην Κωνσταντινούπο-

55. Όπως προκύπτει από την αφήγηση πρόκειται για τον Μάρκο· βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 16 [σ. 37, 27-38, 1 Pomjalovskij].

56. Για το προάστειο Αετός βλ. Sokolov, *Žitie Grigorija Sinaita*, σσ. 113-114· R. Janin, *Constantinople Byzantine. Développement urbain et répertoire topographique. Édition révisée et augmentée* [AOC 4A], Paris 21964, σ. 490.

57. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 15 [σ. 34, 22-28 Pomjalovskij]. Τα γεγονότα αυτά εξελίσσονται κατά τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου, δηλαδή μεταξύ 1325-1328· βλ. Sokolov, *Žitie Grigorija Sinaita*, σ. 116. Ο Kiselkov τα τοποθετεί περί το 1325· βλ. «Srednovjekovna Parotija», σ. 103· το ίδιο έτος προτείνει και ο Turdeanu· βλ. *La littérature bulgare*, σ. 6· βλ. ακόμη Rigo, «Gregorio il Sinaita», σσ. 42 και 44, όπου σημειώνεται ότι οι παραπάνω μετακινήσεις συνέβησαν το 1326. Πρβ. Tachiaos, «Gregory Sinaites' Legacy», σ. 117.

58. Για την ορθογραφία του ονόματος «Αμηνραλής» βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, τ. 2: *Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen* [MGT 21], Budapest 1943, σσ. 71-72, λ. «άμινράς»· ΑΜΕΔΓ, τ. 2, σσ. 18-19, λ. «άμινράλης» και «άμινράς».

59. Βλ. Κάλλ., *Βίος Γρηγορ.* 16 [σ. 37, 23-27 Pomjalovskij]. Στο Βυζάντιο ήταν σύνθηες φαινόμενο το να ζητά κάποιος μοναχός κατάλυμα σε εκκλησίες· βλ. Radčenko, *Religioznoe i literaturnoe dviženie v Bolgarii*, σ. 59, και κυρίως υποσημ. 1.

λη, ενώ προέτρεψε τους δύο μαθητές του (τον Κάλλιστο και τον Μάρκο) να γυρίσουν στο Άγ. Όρος, πράγμα που θα έκανε και ο ίδιος αργότερα, όπως τους υποσχέθηκε. Κατά την επιστροφή του⁶⁰ οι Λαυριώτες του επεφύλαξαν εγκάρδια υποδοχή. Γύρω από τη Μεγ. Λαύρα έκτισε κελλιά σε διάφορα μέρη, προτιμώντας πάντοτε τα πιο απομακρυσμένα που προσφέρονταν για μόνωση. Οι εκ νέου όμως ληστρικές επιδρομές⁶¹ τον ανάγκασαν να αποσυρθεί για λίγο καιρό μέσα στη μονή. Η αναζήτησή του για «ησυχία» τον έκανε να εγκαταλείψει και πάλι το Άγ. Όρος περί το 1335⁶².

Κατά τη διαμονή του στον Άθωνα ο Γρηγόριος γνώρισε τον άγ. Μάξιμο Κausοκαλύβη. Από τον Βίο του Μαξίμου μαρτυρείται η επίμονη αναζήτησή του από τον Γρηγόριο και τελικά η συνάντηση των δύο αγίων. Κατά τη συζήτησή τους για τη «νοερά προσευχή» περιγράφονται διεξοδικά τα συναισθήματα που καταλαμβάνουν τον άνθρωπο, όταν περιπίπτει στην κατάσταση της θεωρίας⁶³.

Σύμφωνα με τον Βίο του αγ. Αθανασίου, του ιδρυτή της Μονής του Μεγάλου Μετεώρου, προκύπτει ότι ο άγ. Αθανάσιος σε νεαρή ηλικία, και συγκεκριμένα γύρω στην τρίτη δεκαετία του 14ου αι., γνώρισε τον Γρηγόριο Σιναΐτη⁶⁴.

60. Η δεύτερη αυτή άφιξη του Γρηγορίου στο Άγ. Όρος συνέβη κατά τον Rigo το 1328· βλ. «Gregorio il Sinaita», σ. 44.

61. Ο Syrku χρονολογεί αυτές τις επιδρομές περί το 1338/1339· βλ. *K istorii ispravlenija knig*, τ. 1/1, σ. 107. Πρβ. ακόμη N. A. Bees, «Geschichtliche Forschungsergebnisse und Mönchs- und Volkssagen über die Gründer der Meteorenklöster», *BNJ* 3 (1922) 366, υποσημ. 4.

62. Ο Kiselkon θεωρεί ότι ο Γρηγόριος επισκέφτηκε για δεύτερη φορά τα «Παρόρια» όχι αργότερα από το 1335, πιθανόν μεταξύ των ετών 1332 και 1335· βλ. «Srednovekovna Paronija», σ. 103· στον ίδιο, «Sv. Romil Vidinski», *DK* 10/40 (1929) 163· ακόμη Stāniloae, *Filocalia*, σ. 79. Ο Heppell λανθασμένα τοποθετεί πολύ αργότερα τη δεύτερη μετάβαση του Γρηγορίου στο Άγ. Όρος. Αναφέρει ότι ο Γρηγόριος τη δεύτερη φορά που επισκέφτηκε τον Άθωνα δεν έμεινε εκεί για μεγάλο διάστημα, αλλά επέστρεψε στα «Παρόρια» περί το 1346, όπου και πέθανε· βλ. «The Hesychnst Movement in Bulgaria», σ. 12. Ο Rigo θεωρεί ως terminus post quem για τη μετάβαση του Γρηγορίου στα «Παρόρια» το 1331 (αυτή συνέβη ενδεχομένως μεταξύ 1331 και 1334)· βλ. «Gregorio il Sinaita», σσ. 42 και 44.

63. Βλ. Μακάρ., *Βίος Μαξίμ*. 27-31 [σσ. 154-157 Αργυρίου]· Θεοφ., *Βίος Μαξίμ*. 13-16 [σσ. 82-89 Halkin]. Βλ. ακόμη Ware, «St Maximos of Kapsokalyvia», σ. 410· Φιλοκαλία, τ. 5, σσ. 104-107. Ο Ware τοποθετεί τη συνάντηση αυτή πριν το 1325 — δηλ. πριν το πρώτο ταξίδι του Γρηγορίου στα «Παρόρια» — ή ίσως μετά το 1330, όταν ο Γρηγόριος βρέθηκε ξανά για σύντομο διάστημα στον Άθωνα· βλ. «St Maximos of Kapsokalyvia», σ. 418.

64. Βλ. N. Βέης, «Συμβολή εις την ιστορίαν των μονῶν τῶν Μετεώρων», *Βυ-*